

ВИНИКНЕННЯ Й РОЗВИТОК РЕДАГУВАННЯ ПЕРЕКЛАДІВ (ДОБА ФОРМУВАННЯ ТЕОРІЇ)

У статті розглянуто сукупність наукових підходів до редагування перекладів. У межах сукупності теоретичних наукових напрацювань з редагування перекладів проаналізовано наукові концепції редагування перекладів та напрями розвитку редагування перекладів від прикладної до теоретичної науки (XX ст.). Окреслено переваги та недоліки односторонніх підходів до редагування перекладів.

Ключові слова: теорія перекладу, теорія редагування, перекладознавство, редагування перекладів, уніфікація, концепція редагування перекладів, норми редагування перекладів, правила редагування перекладів.

I. Вступ

Редагування перекладів у третій історичний період розвитку проходить етап формування теорії. У цей період чітко виявляється значущість саме комплексу компонентів, на противагу поглибленому вивченню якогось одного компонента.

Роздільне вивчення феномену редагування перекладів представниками теорії перекладу (В. Шеметов, Р. Штольце, В. Лукін, Т. Ван Дейк) та теорії редагування (С. Кемпбел, М. Девіс, М. Тимошик, З. Партико) потребує детального розгляду й аналізу.

У цій статті ми фактично обґрунтовуємо другу частину запропонованої нами періодизації розвитку редагування перекладів.

Доба побутування редагування перекладів як складової теорії перекладу й теорії редагування (середина XX – кінець XX ст.):

- період розгляду редагування перекладів виключно в парадигмі теорії перекладу (середина XX – кінець XX ст.);
- період паралельного розгляду редагування перекладів у межах парадигм теорії перекладу й теорії редагування (кінець XX ст.).

II. Постановка завдання

Мета статті – дослідити етапи історичного розвитку й основні концепції теорії редагування перекладів.

III. Результати

Редагування перекладів у контексті перекладознавства як академічної науки й дисципліни XX ст.

Двадцять століття відрізняється розширенням міжнародних зв'язків і завдяки цьому вдосконалюються перекладацькі теорії. Старі перекладацькі теорії змінюються, щоб урахувати якомога більше якостей вихідного тексту: тематичну організацію, структуру, лінгвістичні види зміни, діалект, соціолект. Натомість молодші теорії прагнуть, щоб

пріоритетом була така властивість перекладу, яка б цілком урахувала специфіку читача.

Перекладознавство має два періоди становлення: донауковий (до 60 рр. XX ст.) і науковий (від 60 рр. XX ст. і дотепер) [11]. У донауковий період ставлення до перекладу ми знаємо з висловлювань й афоризмів. У науковому ж періоді мета перекладу – якнайкраще ознайомити читача з текстом, якого він не знає: "... перекласти – значить відтворити правильно й повно засобами однієї мови те, що вже раніше було відтворено засобами іншої мови" [9].

Об'єктом наукової теорії перекладу є власне процес перекладу. Таким чином, є свідоме налагодження відносин між оригіналом і текстом перекладу, спираючись на лінгвістику. Трансляційна лінгвістика має справу зі статичним зіставленням тексту оригінала з текстом перекладу. Динамічна лінгвістика – це процесуальний бік перекладу. Вона розробила кілька лінгвістичних моделей перекладу, сформувала засади та критерії перекладу, об'єднуючи інтуїцію перекладача.

Пріоритети теорії перекладу в різні роки XX ст.: 60-ті рр. – лінгвістична компетенція; 70–80-ті рр. – компетенція в галузі перекладу й міждисциплінарна компетенція; 80-ті рр. – прагматична парадигма, тобто комунікативна компетенція, культурна компетенція, міжкультурна компетенція [11].

До середини XX ст. мовознавцям довелося докорінно змінити своє ставлення до перекладацької діяльності й вдатися до її систематичного вивчення. Ми вже знаємо, що в цей період на перший план вийшов переклад політичних, комерційних, науково-технічних та інших ділових матеріалів, де особливості індивідуально-авторського стилю, як правило, майже неістотні. У зв'язку із цим учені чітко стали усвідомлювати, що основні труднощі перекладу й весь характер перекладацького процесу зумовлені роз-

біжностями в структурах і правилах функціонування мов, які беруть участь у цьому процесі. Якщо мова йде про якесь співвідношення мов, то його повинні, природно, вивчати мовознавці. У зв'язку зі зростанням вимог до точності перекладу підкреслювалась роль мовних одиниць. При перекладі ділових матеріалів уже не можна було робити акцент тільки на правильності перекладу "в цілому", однаковості впливу на читача оригіналу й перекладу. Переклад повинен був забезпечити передачу інформації в усіх деталях, аж до значень окремих слів, бути повністю автентичним щодо оригіналу. Дедалі яснішою ставала мовна першооснова перекладацького процесу. Необхідно було з'ясувати, у чому полягає лінгвістична сутність цього процесу, наскільки він визначається суто лінгвістичними факторами, наскільки такі фактори обмежують точність передачі інформації.

У багатьох країнах було створено перекладацькі школи, факультети й інститути. Зазвичай підготовка перекладачів здійснювалась на базі навчальних закладів – університетів й інститутів, де викладали іноземні мови. Тому на долю викладачів мов випало завдання створити раціональні програми й навчальні посібники для навчання процесів перекладу. Також фахівці-мовознавці повинні були створити необхідну наукову базу для побудови ефективного курсу підготовки висококваліфікованих перекладачів.

Здійснення масової підготовки перекладацьких кадрів виявило недостатність традиційної формули кваліфікації перекладача: "Для того, щоб перекладати, необхідне знання двох мов і предмета мовлення" [7]. Виявилось, що фактори, зазначені в цій формулі, самі по собі не забезпечують уміння кваліфіковано перекладати, що треба не просто знати дві мови, але знати їх "по-перекладацьки", тобто в поєднанні з правилами й умовами переходу від одиниць однієї мови до одиниць іншої.

У перекладацькій діяльності вирішуються два важливі завдання – розуміння й перевираження або власне переклад. К. Штолце визначає в зв'язку із цим перекладацьку компетенцію як рецептивну й продуктивну (текстопороджувальну) компетенції [14]. Зупинимось на рецептивній компетенції перекладача. В. Комісаров підкреслював значення загального правила в перекладацькій діяльності, адже перекладу завжди має передувати розуміння [6]. Розуміння являє собою процес "висновку на всіх рівнях – як на рівні слова, фрази, речення, так і на більш глибокому рівні макроструктур" [1, с. 214]. У результаті цього процесу відбувається структурування, або породження змісту тексту.

Породження змісту тексту відбувається, таким чином, з опорою на вертикальний і

горизонтальний контексти тексту. У вертикальному контексті виділяються не тільки знання про світ узагалі, а й знання ситуативного контексту та соціокультурні знання. Перші відіграють особливу роль у розумінні текстів іншомовної культури, а другі – відсутність у свідомості перекладача саме цих знань створює своєрідний "лінгвоетнічний бар'єр".

На етапі розуміння тексту в перекладача з'являються певні перекладацькі рішення, які, у свою чергу, поглиблюють розуміння тексту. Переклад є, таким чином, еволюційним герменевтичним процесом, що містить у собі етапи аналізу дискурсу, коректування, його розуміння й синтезу, або інтеграції змісту.

У герменевтиці розрізняють розуміння й тлумачення змісту висловлення. "Розуміння – рефлексія, розумовий процес, що відбувається в деяких відносинах стихійно й необов'язково виражається вербально; інтерпретація – усвідомлена рефлексія, теоретична рефлексія, що завжди має вербальну форму вираження" [4, с. 53].

Важливу роль у такому процесі пошуку змісту й перевираження його засобами мови перекладу мають знання законів породження текстів, які, у свою чергу, становлять предмет лінгвістики тексту. Вихідний текст виступає як єдине ціле у функціональному, тематичному, жанрово-стилістичному й стилістичному плані.

Уміння сприймати текст як зв'язане ціле й уміння визначити засоби, що забезпечують цю цілісність, є частиною "текстоутворювальної компетенції" [7] перекладача, яка є своєрідним редагуванням.

Підкреслимо ще один істотний момент перекладацької діяльності, що показує взаємозв'язок рецептивного й продуктивного аспектів перекладу. Реконструюючи зміст тексту, перекладач виступає не просто ретранслятором інформації, а автором, текстотворювальною діяльністю якого здійснюється в нових умовах комунікації й націлена на нового реципієнта, а в ряді випадків підпорядкована новій інформації порівняно з вихідним завданням. Нові умови комунікації й новий реципієнт вимагають від перекладача редагування на рівні розуміння тексту. Процес редагування в перекладі може бути авторським і редакторським. Одночасність процесу перекладу з його першим авторським редагуванням на всіх рівнях організації мови робить перекладача одночасно й літературним редактором. Він тим самим виконує виправлення-перероблення, метою якого є створення нового варіанта тексту на основі матеріалу, поданого автором.

Редактору потрібно перевірити: ступінь формальної відповідності оригіналу тексту, ступінь формальної відповідності в кінцевій мові, ступінь смислового навантаження та

прийнятності для цільової аудиторії [6, с. 7]. Перекладач сьогодні – це: термінознавець, лексикограф, лінгвіст-прикладник, технічний редактор, редактор іноземної літератури, експерт у галузі видавничої справи. Авторство накладає на перекладача більшу відповідальність і водночас є гарантією того, що перекладений текст не буде безособовим. Відмова від авторської ролі призводить до буквалізму, але надмірне захоплення цією роллю – шлях до вільного перекладу.

Для формування рецептивної компетенції перекладача необхідне навчання передперекладного аналізу тексту.

Розкриваючи специфіку окремого підвиду перекладу, спеціальна теорія перекладу вивчає три ряди факторів, які потрібно врахувати при описі перекладів цього типу. По-перше, сама по собі належність оригінала до особливого функціонального стилю може впливати на характер перекладацького процесу й очікувати від перекладача застосування особливих методів і прийомів. По-друге, орієнтованість на подібний оригінал може визначити стилістичні характеристики тексту перекладу, а, отже, і необхідність вибору таких мовних засобів, які характеризують аналогічний функціональний стиль уже в мові перекладу. І, нарешті, у результаті взаємодії цих двох факторів можуть виявлятися суто перекладацькі особливості, пов'язані як із загальними рисами й розбіжностями між мовними ознаками аналогічних функціональних стилів у мові оригіналу й мові перекладу, так і з особливими умовами й завданнями перекладацького процесу цього типу. Спеціальна теорія перекладу вивчає вплив на процес перекладу мовних особливостей певного функціонального стилю в мові оригінала, на аналогічний йому функціональний стиль у мові перекладу, а також взаємодії цих двох рядів мовних явищ.

У межах кожного функціонального стилю можна виділити деякі мовні особливості, вплив яких на хід і результат процесу перекладу досить значний. Наприклад, у науково-технічному стилі це лексико-граматичні особливості науково-технічних матеріалів, що, насамперед, підкреслює роль термінології й спеціальної лексики [10, с. 200]. У газетно-інформаційному стилі, поряд з важливою роллю політичних термінів, імен і назв, це особливий характер заголовків, широке використання газетних кліше, наявність елементів розмовного стилю й жаргонізмів тощо [2]. Крім таких загальних особливостей, у кожній мові аналогічний функціональний стиль володіє й специфічними мовними рисами.

З кінця 80-х рр. у нашій країні усунута система партійної й державної цензури. Припинила існування державна монополія на друковане слово й на державне редагування, яке, на думку А. Кестлера, є “в оста-

точному підсумку більш вирішальною рисою комуністичного режиму, ніж концентраційні табори й навіть однопартійна система” [3, с. 284].

Після розпаду Радянського Союзу на нашій території безліч приватних видавництв здійснює діяльність з публікації перекладів перевидань іноземної літератури. Однак, ліквідація партійно-державної монополії в справі видання перекладної літератури супроводжувалася двобічними наслідками. У строкатому потоці новітніх перекладних книжкових публікацій чітко переважає маскультурна жанрова белетристика, здебільшого англійська й американська.

Отже, у ХХ ст. редагування в контексті перекладознавства розглядають переважно в лінгвістичному аспекті. Саме в цю добу поступово починають враховувати й нелінгвістичні аспекти редагування перекладів, але їх враховують поодинокі. Уперше постає питання компетентності редактора перекладів, а також алгоритму дій редактора перекладів. Дослідники цього періоду окреслюють проблему редакторського розуміння перекладного тексту.

Період паралельного розгляду редагування перекладів у межах парадигми теорії перекладу й теорії редагування.

Вивчати редагування як науку стали М. Сикорський, Р. Іванченко, З. Партико, А. Мільчин, В. Різун, які й зробили перші спроби поєднати її з перекладознавством. У результаті це питання набуло певного резонансу через мовознавців, які прагнули підтвердити або заперечити думку, що існує певний логічний зв'язок процесів перекладу й редагування, які до того ж відбуваються майже одночасно.

Лінгвісти все ж вдаються до класифікацій процесу перекладу, серед яких виділяють ситуативну, семантичну, трансформаційну, семантико-семіотичну, включаючи теорію закономірних відповідників, а також комунікативно-функціональну, інформативну моделі перекладу та теорію рівнів еквівалентності. Найбільш релевантними моделями для відтворення культурологічних текстів є комунікативна та інформативна моделі. Отже, перекладач здійснює своє певне редагування, сприйняття обсягу інформації, синтез і перекодування, редагування та репродукування інформації.

Суспільні й соціальні зміни спричинили зміни в характері й функціях перекладу: змінився характер і жанр перекладної літератури, виникла масовість та масштабність. У центрі уваги тепер нові види перекладу: синхронний і послідовний на конференціях, радіо й телепередач, магнітофонних записів, технічний переклад.

Перекладач зазвичай використовує порівняльний аналіз для вибору форми, яка

зрозуміло передає зміст. Тому переклад, як і редагування, потребує таких розділів знань, як: мова, мислення, культура та психо- й соціолінгвістика. Процес редагування включає в себе такі етапи: ознайомлення з текстом оригінала й перекладу, звірення тексту перекладу з вихідним текстом (перевірка відповідності слів, фраз, термінології, логіки тощо), внесення смислових і стилістичних правок, завершальне порівняння попереднього тексту з його новим варіантом.

Через традиційну вузьку спеціалізацію західних фахівців, редакторів, які досліджують питання редагування перекладів, українською мало. Західні “редакторські” концепції редагування перекладів представлені поглядами С. Кемпбела. Його наукові погляди можна назвати “структурована концепція повної достатності саморедагування”. На думку цього вченого, редагування перекладів побутує в шести вимірах: стратегія, мета, рівень, частотність, економічність та ефективність – і може бути цілком вправно здійснене власне перекладачем [12]. На відміну від звичайної ідеї саморедагування С. Кемпбел пропонує певну шестивимірну парадигму саморедагування, в якій кожний вимір є достатньо конкретизованим.

Другою іноземною концепцією є традиційна для західного світу творча концепція редагування перекладів, яка полягає в тому, що особливості редагування перекладів можна пояснити лише на конкретних прикладах із реальної практичної діяльності якогось відомого редактора перекладів, як-найяскравіше цю концепцію відображено в інтерв'ю Дж.М. Девіса – редактора Dalkey Archive Press видавцю Дж. О'Брайну [13].

Щодо українських концепцій, то можна сказати, що в нас побутують як вищезазначені західні концепції, представниками яких є переважно редактори-практики, так і кілька національних концепцій, які поки що більше до смаку ученим-теоретикам. Це агностично-інтелектуальна концепція, представлена київською й львівською школами редагування (Так, зокрема, у відомій праці М. Тимошика “Книга для автора, редактора, видавця” мова йде про перекладознавчий мінімум для редакторів [8, с. 336], а провідна роль надається інтелекту “правильно начитаного редактора”), та нормативна концепція редагування перекладів З. Партика [5], суть якої полягає в дотриманні певних універсалій. Ця концепція хоч і має практичне значення й придатна до польового використання, але ефективна здебільшого для продуктивного вирішення простих проблем редагування перекладу (дрібних стилістичних помилок), гірше підходить для середніх за складністю (проблема дотримання авторської будови

тексту) і майже не підходить для вирішення складних проблем (передачі мовних лакун). Разом з тим З. Партико не схильний до чіткого визначення перекладознавства служницею редагування в редагуванні перекладів.

Резюмуємо, у цей період виникає певна активна опозиція поглядів перекладачів і редакторів, які досліджують проблему редагування перекладів. Роль редакторського компонента редагування перекладів за рахунок появи нових видів перекладу збільшується. Вперше помічено спільні риси редакторського та перекладацького аналізу. Виявлено, що західні теорії спираються переважно на практику, а пострадянські – на теорію редагування перекладів.

IV. Висновки

З погляду існуючих концепцій можна зробити чіткий висновок: жодна концепція сама по собі не відображає сутності практичного процесу редагування перекладів на достатньому науково-практичному рівні.

По-перше, очевидною є двоїста природа редагування перекладів, тобто вивчати редагування перекладів треба й з погляду редагування, і з погляду перекладознавства рівною мірою, і мінімуми тут нікого не врятують.

По-друге, треба займатися розробкою конкретної системи зі сталим теоретичним підґрунтям і реальним практичним застосуванням.

По-третє, ця система не повинна бути “алхімією для обраних”, а має стати академічною дисципліною, що уможливить прозору і якісну підготовку фахівців з редагування перекладів.

Отже, для подальшого продуктивного дослідження редагування перекладів логічно обрати окрему від усіх існуючих концепцій двоїсту концепцію, яка полягає в рівному розгляді як редагування, так і перекладознавства й активному пошуку перетину цих наук у межах прикладної науки – редагування перекладів, розумному використанні найкращих напрацювань попередників.

Список використаної літератури

1. Ван Дейк Т.А. Язык. Познание. Коммуникация : монография / Т.А. Ван Дейк. – Благовещенск : БГК им. И.А. Бодуэна де Куртенэ, 2000. – 310 с.
2. Володина М.Н. Язык СМИ как объект междисциплинарного исследования : учеб. пособ. / М.Н. Володина ; [отв. ред. М.Н. Володина]. – М. : Изд-во МГУ, 2003. – 460 с.
3. Кестлер А. Тринадцатое колено. Крушение империи хазар и ее наследие / Артур Кестлер ; [пер. с англ. А.Ю. Кабалкина ; науч. ред. А.Ю. Кабалкин]. – СПб. : Евразия, 2001. – 320 с.

4. Лукин В.А. Художественный текст. Основы лингвистической теории и элементы анализа : учебник / В.А. Лукин. – М. : Ось-89, 1999. – 192 с.
5. Партико З.В. Галузеві норми редагування перекладів / З.В. Партико // Вісник Київського лінгвістичного ун-ту. Серія: Філологічна. – 2002. – Т. 5. – № 2. – С. 132–137.
6. Редагування як один з головних чинників якісного перекладу [Електронний ресурс] / Є.А. Гула // Електронні ресурси в науці, культурі та освіті : матеріали Всеукраїнського щорічного науково-практичного семінару з питань практики перекладу та підвищення конкурентоспроможності перекладацьких послуг ; ВГО “Асоціація перекладачів України” // Сайт АПУ (Асоціація перекладачів України). – 2005. – Режим доступу: <http://www.uta.org.ua/data/loads/Gula.pdf>.
7. Сдобников В.В. Теория перевода : учебник / В.В. Сдобников. – М. : АСТ, Восток-Запад, 2007. – 448 с.
8. Тимошик М.С. Книга для автора, редактора, издавателя : практичний посібник / М.С. Тимошик. – К. : Наша культура і наука, 2006. – 560 с.
9. Федоров А.В. Основы общей теории перевода (лингвистические проблемы) : учеб. пособ. / А.В. Федоров. – 5-е изд. – СПб. : Филологический факультет СПбГУ ; М. : ФИЛОЛОГИЯ ТРИ, 2002. – 416 с.
10. Чебурашкин Н.Д. Технический перевод в школе : учеб. техн. пер. для учащихся IX–X кл. школ с преподаванием ряда предметов на англ. яз. / Н.Д. Чебурашкин ; [под ред. Б.Е. Белицкого]. – 4-е изд. – М. : Просвещение, 1976. – 319 с.
11. Шеметов В.Б. Курс лекций по теории перевода : пособ. для студ. ВУЗ / В.Б. Шеметов. – Челябинск : ЧелГУ, 2007. – 214 с.
12. Campbell Stuart. Translation into the second Language / Stuart Campbell. – Harlow : Longman, 1998. – 208 p.
13. Davis M. Jeremy “An Interview with John O’Brien” : [interview with Dalkey Archive Press Director] / communicated Davis M. Jeremy // Dalkey Archive Press Newsletter. – 2004. – № 5. – P. 4.
14. Stolze R. Grundlagen der Textübersetzung: das Lehrbuch / R. Stolze. – Heidelberg : Groos, 1982. – 329 s.

Стаття надійшла до редакції 14.01.2013.

Пузанов В.М. Возникновение и развитие редактирования переводов (эпоха формирования теории)

В статье рассмотрена совокупность научных подходов к вопросу редактирования переводов. В рамках совокупности теоретических научных наработок по редактированию переводов проанализированы научные концепции редактирования переводов и направления развития редактирования переводов от прикладной к теоретической науке (XX в.). Обозначены преимущества и недостатки односторонних научных подходов к редактированию переводов.

Ключевые слова: теория перевода, теория редактирования, переводоведение, редактирование переводов, унификация, принципы редактирования переводов, нормы редактирования переводов, правила редактирования переводов.

Puzanov V. Translation Editing Origination and Development (Theory Forming Age)

The totality of scientific approaches to the issue of translation editing is considered. In the network of theoretical scientific groundwork totality and scientific concepts of translation editing and the developmental direction of translation editing from practical activity to pure science are analyzed (XX century). One-sided translation editing approaches advantages and disadvantages are revealed.

Key words: translation theory, the theory of editing, translation, editing, translation, the unification, editing, translation editing principles, norms, editing, translation editing rules.